

R.E.Č.: Da li se i u kojoj meri istorija može shvatiti kao vrsta kolektivnog pamćenja?

Andrej Mitrović: Ono što se podrazumeva pod naučnom historiografijom nije proizašlo iz čovekovog napora da pamti, nego iz čovekove želje da sazna svet. U svetskim razmišljanjima, međutim, oseća se izvesna dekadencija pod uticajem postmoderne i njene relativizacije svega; postoje takođe nekakvi pokušaji rata sa prosvetenošću, ali paralelno, opet, i uvođenje upravo prosvetćenosti na sva vrata da bi se prevaspitali čak i čitavi narodi, kao što su već jednom prevaspitavani Nemci. Zbog tih protivrečnih kretanja teze da je sve pamćenje izgledale do intelektualno privlačne. To je, međutim, dobrim delom demantovano u praksi. U pitanju su jednostavno dva različita shvatanja istorije, dva različita okretanja svetu u kom čovek živi, i dva različita psihološka procesa. Naime, hteti proučiti, biti zainteresovan za proučavanje, razvijati metode proučavanja, odgovarajuće teorije, oslanjati se na najmanje dve ili tri hiljade godina različitih tipova historiografskih proučavanja s jedne strane i jednostavno pamtiti, pamtiti nešto što se dogodilo, bez ikakve želje da se to pamćeno istovremeno ili naknadno i proveriti s druge strane, dve su protivrečne činjenice. Ono što je sasvim jasno, što se meri količinom knjiga, brojem instituta, periodičnih publikacija, zbornika ili časopisa, količinom intelektualne snage, odmeravanja na lokalnim ili svetskim kongresima, predavanjima na velikim i malim univerzitetima – to je naučna historiografija. I ona sadrži srž čovekovog mišljenja o istoriji, i ima ulogu racionalnog jezgra svakoga društva koje se želi razvijati. Možda i ne postoji savremeno društvo koje razumnost ne smatra kao svoj nužni sadržaj, kao što i ne postoji društvo koje je tu razumnost u potpuno-

sti ostvarilo. I vlade, zvaničnici, veoma mnogo drže do takve naučne historiografije ukoliko su odgovorne i svesne njenog značaja. To je ono racionalno jezgro koje može da doprinosi meritornom usmeravanju društva. I ono dolazi do izražaja kada praksa postavi velika pitanja.

Ja sam na empirijskom osnovu nesklon, uzgred veoma uticajnom, mišljenju Pjera Noraa, na primer, izraženog u njegovom višetomnom delu o mestima istorijskih sećanja. Ono kao da sve moguće podvodi pod pamćenje i podstiče misao da ne postoji ništa drugo nego pamćenje. Ako u tome i ima istine, ona je veoma pojednostavljena.

Da li je onda nešto bliže istini shvatanje zvanične istorije (ukoliko pod njom podrazumevamo ono što se u medijima, ali pre svega u školi plasira pod pojmom istorija) kao kohezionog faktora, faktora koji društva drži na okupu, pa gotovo i kao metoda indoktrinacije?

Opet mislim da ni to nije sasvim tačno. To je, s jedne strane, osobitost nacionalne države, a imamo i neuspeli pokušaj boljševičke države da istorijske predstave nametne kao kohezioni faktor, ili jedan od kohezionih faktora. Treba voditi računa o tome da je sve proisteklo iz čovekove potrebe da zna istoriju. To znanje nije uvek bilo koheziono, ako već treba da ga posmatramo tako neposredno instrumentalno, već je postojala recimo potreba da se dokaže svoja vlast, vlast koju je začeo neki predak, pa je onda bilo važno načelo legitimnosti, sa kojim su i nacionalne države ratovala radi svojeg legitimisanja pomoću prošlosti. Oko toga danas postoji još jedan nespo- razum, uglavnom na intelektualnom nivou, mada on u prak-

si funkcionise ipak sasvim drukcije. Postoje potrebe društva da što više sazna, postoji interes čoveka lično, interes društvenih grupa i interes celoga društva da poseduje znanja o istoriji, i, naravno, da ta znanja budu proverljiva. Znanja su, dakako, i promenljiva, ali ne toliko na nivou činjenica, koliko su promenljiva na nivou novih tumačenja, građenja predstava, stavljanja u nove nizove, što opet zavisi od niza faktora. Istoriografija je veoma ranjiva nauka, upravo zato što se u nju mogu uneti različiti interesi, na primer i interes za stvaranje kohezije, pa za stvaranje samosvesti koja će nas okupljati i odvojiti od drugog. Ta je nauka veoma osetljiva na političke prilike, koje odmah žele da dobiju i taj legitimitet, istorijski; međutim, na drugoj strani, ona je ostajala neprestano uporna da sazna, jer društvo i čovek trajno osećaju potrebu da, uprkos svim relativizmima, raspolazu nečim bar donekle izvesnim. **I**storičari često imaju u rukama predmete ili spise koji su imali neku funkciju u istoriji: uzmite, na primer, knjige nekog dubrovačkog zvaničnog pisara. Za nas je to istorijski izvor, ali taj dubrovački notar nije mislio na nas, on je svakog dana beležio kazne, odluke velikog veća, malog veća, kneza dubrovačkog. Za nas je to izvor, trag istorije po sebi, ali taj izvor je u ono vreme imao ulogu dokumenta. S tim dokumentom u ruci, mi smo u dodiru sa ondašnjim vremenom, istorijom. Za razliku od nekog drugog, ko o tom istom priča, ali u ovaj dokument ne gleda, vas ovaj dokument obavezuje, dok njega ne obavezuje ništa, on je samo čuo da je u Dubrovniku postojao nekakav *concilium minus* ili *concilium maius*, i može o tome pričati svašta... Spominjem to, jer je mene svojevremeno moj profesor Jorjo Tadić, veliki stručnjak za Sredozemlje, pa i za Dubrovnik, kao studenta treće godine odveo u dubrovački arhiv i, uz ostalo, omogućio mi dubok i tačan utisak da se bavim nečim što je staro i autentično, i srce mi je bilo puno. Ili uzmite danas politički toliko aktuelan Dejtonski sporazum: za sto godina to neće biti samo neka poruka iz prošlosti, nego činjenica prošlosti koja će istoričara "vratiti" sto godina unatrag. Sedeći sam suočen s dokumentom iz prošlosti, on će ga čitati i tumačiti, dužan da to što bolje učini i protumači, kao na drugi način i u druge svrhe političar današnjice.

Nisu li potpisnici Dejtonskog sporazuma, koji navodite kao primer, bili i te kako svesni da potpisuju isto-

rijski akt koji će imati određene posledice i koji će se proučavati?

Jedna razumna politika uvek ume da pravi korake koji će imati svoju budućnost, ili bi trebalo da je imaju. Time smo došli na jednu vrlo važnu tačku, koja, opet, zanemaruje pamćenje: naša projekcija budućnosti takođe je istorija, istorija koja još ne postoji, ali nastaje. Već time što je projektujemo jednim ugovorom, mi stvaramo mogućnost da nešto nastane, a ako i ne nastane, taj dokument opet igra neku ulogu. U ovom trenutku neki ljudi negde vode razgovore koji su veoma bitni za zajednice, ali i za svet budućnosti.

Istoriija je i čovekova stvarnost, ali i ono što je o istraženo o prošlosti. Svi ljudi imaju sadašnjost, oni se iz te sadašnjosti obraćaju prošlosti kao nečemu što je bilo, i ja sam sklon da kažem da je istorija "prošlo biće", nešto dato, što se može proučavati (van Dunk). Ali čovek, dakle i mi, pa naravno i istoričar, ima mogućnost pogleda u budućnost, ma kako ona bila neizvesna, a istu mogućnost imaju i ljudi koji na sutrašnjicu mogu i da utiču...

Spominjete odnos nacionalne države, ali i odnos boljševičke države prema historiografiji: koliko je u totalitarnim sistemima moguće odupreti se zvaničnoj verziji istorije, koliko je u njima moguće voditi anti-istoriju i na koje načine?

O tome postoje već istražena konkretna iskustva, tačno utvrđena, tu, dakle, opet ne moramo samo pamtit. Odnos boljševičkog sistema kao veoma restriktivnog, totalitarnog, kakav je bio i nacizam, prema samom pojmu istorije, pa i prema kulturi uopšte, i te kako je zanimljiv. Kako je to bio režim sa vrlo jakim ideologijom, on je lomio historiografiju, ali pokazalo se da postoje paralelne istorijske predstave, "istorije". Te paralelne istorije žive u društvu ispod nivoa zvanične istorije, i što je zvanična istorija arogantnija prema stvarnosti, ta paralelna istorija je upornija, žilavija, jer se često vezuje za činjenice koje ljude pogađaju sasvim konkretno, oni ih i pamte i imaju dokumentaciju itd. Te paralelne istorije su postojale i kod nas, na primer u Titovo vreme: Drugi svetski rat je ovde doneo mnogo žrtava, bez obzira na to što je država to kasnije htela da

leći na jedan vrlo nespretn način, na primer, zaboravljajući to ili optužujući sve skupa pod nekom opštom floskulom, a pri tom je i sama počinila dosta zločina. No, u narodu su živele sećanja, selo je znalo kako se stvar dogodila, mada se kroz priče to možda i kvarilo, porodica je znala šta se događalo sa njenim članovima, drugi je znao šta se događalo sa nekim trećim, tako da se iz toga rađala nekakva paralelna istorija, o tome se pričalo, to se nosilo u sebi. I onda, kada se sruši čitavo zdanje autoritarne moći, ta istorija bukne, izbije kao neki gejzir. Ja mislim da se upravo to kod nas dogodilo. Mislim da totalitarne države nisu uspele da slome znanja o istoriji, koja su ovoga puta bila manje u knjigama, već je na videlo izašla druga vrsta pamćenja, recimo, memoarska literatura, koja ima i tačnog i netačnog, i ličnog i objektivnog, ali čovek se ipak često trudi da ono što zna, a neke stvari sigurno zna, tako i predstavi.

Kakve to onda posledice ostavlja po naš stav prema istoriji posle sloma takvih sistema?

Kod nas je eksplodirala nacionalna istoriografija. Kada se pojavila, u XIX veku, ona je bila u skladu sa potrebama da se zna o nama. Nacija ima svoje mitove, međutim, istoriografija se pojavila na području onoga što je nacionalizam u XIX veku predstavljalo kao moderan pokret, koji se suprotstavio starijim feudalnim ili polu-feudalnim društvima i ideologijama, shvatanju sveta i shvatanju politike: u tome je on osećao potrebu za čvršćim znanjima, za istorijom. Što je vazno, tada je došlo do naučne revolucije, do konačnog otimanja svetovne kulture od religioznih struktura..., do stvaranja moćne zapadne svetovne kulture, sa snažnom, pouzdanom istorijskom naučnošću. Nju je ondašnja nacionalna država u stvari u velikoj meri koristila za stvaranje i razvijanje svoje moderne kulture. **Š**to se naših prilika tiče, Srbi su u novo doba ušli, a to je slično ovom sadašnjem vremenu, sa nerazvijenom društvenom strukturom, i sa snažnim mitovima koji su živeli vekovima. To su bili istorijski mitovi. Ali već 70-ih i 80-ih godina prošloga veka javlja se naučna istoriografija, koja te mitove stavlja na njihovo mesto. Naime, tretira ih kao deo narodne kulture, kao deo opšte kulture. Uviđa da su oni važni sa poetskog, književnog stanovišta, onda i zato jer nose nešto od svoga vremena, da su u svom vremenu igrali određenu ulogu, tako

de i da su važni jer opsedaju ovako ili onako potonje ljude – ali pokazuje i da nisu u istorijskom smislu tačni. U čemu i koliko, to je upravo bio zadatak naučne historiografije. Govorim o pojavi kritičke srpske historiografije, koju najčešće obeležavaju imena Ilariona Ruvarca ili Ljubomira Kovačevića, ali je najveći od njih, bar ja tako mislim, Stojan Novaković, rekao bih možda i najznačajnija figura naše kulture XIX veka. Ono što se u historiografiji Evrope pisalo mnogo kasnije, Stojan Novaković je, u susretu sa potrebom razumnosti, ali i uz poštovanje mita kao pojave kulture, uradio u pomenuto vreme, napisao je jedan teorijski spis u kom je procenio važnost narodne tradicije za istorijsku svest i za istorijsku nauku, i tačno razdvojio gde je ona pouzdana, a gde nije, i za šta je pouzdana, a za šta nije. Ubrzo su istoričari krenuli ne za mitovima nego u arhive, za poveljama starih vladara i sl. Tako je, na primer, došlo do čuvene polemike u našoj javnosti, i političke i ideološke i kulturne, oko toga da li je Lazar Hrebeljanović bio car ili knez. Narodna poezija ga slavi kao cara, međutim, sva dokumenta koja su nađena govore da je on knez. Uostalom, slično je i sa Kosovskom bitkom: narodna tradicija slavi Kosovsku bitku kao poraz, veliki poraz, ali ne postoji dovoljno izvora primarnog značaja koji bi to mogli da potvrde. – Izvora ima malo, ali čini mi se da postoji jedan iz Venecije, u kom kralju Tvrtku čestitaju pobjedu, jer je jedan odred kralja Tvrtka, bosanskog kralja koji je pretendovao na Nemanjičku krunu, bio na bojištu. Onda, tu je i činjenica da je u crkvi Sen-Deni u Parizu neki monah zabeležio kako je stigla vest da su hrišćani konačno pobedili tog vraga koji se zove Amurat, da je i predvodnik hrišćanske vojske pao, ali da su se Turci ipak povukli. Moje učene kolege, stručnjaci za doba o kojem govorimo, navode i jedan izvor iz Carigrada, gde su bili neki ruski trgovci, i od jednog od njih je ostala zabeleška da je čuo kako su Turci izgubili neku bitku negde u središnjem Balkanu, da je car poginuo, da sad predstoji borba za vlast, da se jedan od carevića vraća kako bi učvrstio vlast, pa trgovci beže, da baš ne bi dočekali gužvu u Carigradu. Direktni izvori, dakle, ne postoje, ali postoje sporedni, istoričari kažu "izvori drugog reda"... Ostavio bih po strani turske izvore. Sa evropske strane izvori nagoveštavaju da je pobjeda bila hrišćanska, ali narod je zapamtio poraz. Ostaje i mogućnost da je Bajazit stvarno bio pobednik, ali da se možda vratio upravo zbog preuzimanja vla-

sti, jer se nije računalo da će sultan poginuti. Sve ovo navodim kako bih podsetio da se rešenja ne mogu uvek naći i da kritička historiografija to priznaje uz ukazivanje na ono što se može utvrditi...

Prost ili naivni um želi da sve bude rešeno; oprezan istraživački um reći će da ima ovakvih i onakvih izvora, ali kada se oni skupe, ostaju **pretpostavke** da su Turci pobedili, ali i **čirjenica** da im se vojska vratila. Pominjane ideologiziranosti totalitarne države u pitanjima koje one smatraju važnim ne dozvoljavaju odgovore slične ovom, ali to ne želi ni populistički um i oni koji njime manipulišu, krajnji kao i zakasneli nacionalisti.

Pokazuje se, međutim, da totalitarizam ne zahvata sve sfere istorije, da je zainteresovan samo za neke: na primer, zainteresovan je za savremenu istoriju, za istoriju svog porekla i pokreta, njegov razvitak i opstajanje itd. I na ovom području on i vrši pritisak. Vremenom se ovakvo interesovanje dodatno sužava, sve više tema i čitava područja postaju dostupna istraživanju. Takav je u Sovjetskom Savezu bio slučaj sa istorijom Srednjeg veka. Kod nas je u najvećem delu Titovog vremena moglo da se proučava sve sem partizanske borbe, istorije partije jugoslovenskih komunista i ličnosti i delovanja samog Tita. Takođe su učeniji i umniji ljudi "aparata" osećali potrebu da nešto znaju i trudili se da se to i još i nešto drugo može nezavisno proučavati. Opasnost, međutim, leži u jačini te ideologije, koja je bila mnogo ekspanzivnija nego politika. Ideologija je obrazlagala partijnost, nametala kruti determinizam kao bitno i obavezno shvatanje, zastupala novi metod, a sve se svodilo na sugestiju o svojim pristalicama i nosiocima kao neumitnim pobednicima u saglasnosti sa istorijskim zakonima itd. I istoričari su morali biti poslušni. U praksi je ipak samocenzura zakasnelih imala veću ulogu nego realno delovanje vlasti.

Što se, pak, nacizma tiče, interesantno je da su hitlerovci u svom pokretu insistirali na germanskom poreklu nemačkog naroda, smatrajući da je hrišćanstvo, internacionalni katolicizam, ono što škodi nemačkom narodu, jer je donelo univerzalnu a potisnulo germansku rasnu kulturu. No, i pored toga, istoričari su imali dosta mogućnosti, uočljivo više nego istoričari Sovjetskog Saveza, s tim što su, naravno, partija, pokret i vođa morali biti nedodirljivi.

U Italiji je bilo sve dosta drugačije. Kao što znamo, Italijani su u kulturi imali, na primer, avangardno slikarstvo, koje dva ostala totalitarizma uopšte nisu dozvoljavala. Historiografija je bila u najvećoj meri slobodna, sa izuzetkom, opet, vođe odnosno segmenta aktuelne vlasti. Tako su u tom periodu mogli opstati i pisati neki značajni istoričari poput Federika Šaboa, kasnijeg učesnika pokreta otpora, koji bavio Renesansom na najbolji način. Utisak je da je Musolinijev režim bio zainteresovan za što bolju historiografiju, jer je u njoj video mogućnost da sebe "legitimiše" kao naslednika i izdanka izuzetne kulturne istorije Apeninskog poluostrva, dakle i starog Rima i Renesanse i Rizordimenta. Tada je živio i radio i jedan Benedeto Kroče, sa svojom filozofijom istorije i razmišljanjem o istoriji kao slobodi, a Mario Toskano je mogao služiti kao savetnik spoljnoj politici a da ne čini ustupke u stručnim stvarima. Tako su Italijani, i pored velikog ideološkog pritiska, osećali značaj pouzdanih znanja iz istorije. Ipak treba dodati da su fašistička partija i njen vođa uporedo imali i istoričare za partijsku upotrebu.

Da li i u pojedinačnim novim historiografijama nastalim posle sloma Jugoslavije ponovo jača takav determinizam, takvo retrospektivno tumačenje istorije sa određenom svrhom?

Ja mislim da je Titov sistem, sa svojim birokratskim aparatom kao elitom, uništio one nove društvene procese i društvene snage koje bi se približile modernom svetu, a kada je Titova država propala, nije bilo drugoga nego vratiti se nazad, takođe i konzerviranim starim idejama, jer nije bilo sloja (bilo je samo pojedinaca) sposobnog za novo mišljenje i horizonte. Pokazalo se da je staro, pretitovsko preživelo poput tačnih i, još više, ideologiziranih odnosno mitologiziranih paralelnih istorija. A kada je otklonjen sloj koji ih je pokrивao, one su se pojavile poput aveti prošlosti, mislim upravo zato što nikada nisu bile razumno prevaziđene. I tako se spalo na nacionalizam, ovog puta ne samo zastareo nego i destruktivan. U vreme socijalizma delikatna pitanja nisu otvarana, a kada je on, kao i srodnici u drugim zemljama, propao, pokazalo se da je zemlja ostala nekompaktna, da je birokratija konzervirala stare lokalizme, jer je sa samoupravljanjem sve više zavisila od lo-

kalnih faktora, da zemlja puca po starim, istorijskim šavovima, da nema snage koja će dati novi pravac, prihvatiti nove ideje, boriti se za naučnost, naravno i u istoriografiji...

Po čemu se sad nova nauka razlikuje od nacionalističke? Nacionalistička nauka je insistirala na jednom izuzetno važnom fenomenu, a to je politika. U ranijim fazama je taj fenomen bio, u najboljim primerima, pouzdano istraživan. Ako uzmemo u obzir nacionalizme koji su ovladali istoriografijom na delovima jugoslovenskog prostora, oni su u najvećem broju slučajeva politični saglasno trenutnim potrebama i raspoloženjima. Inače, nova nauka je ušla u probleme sociologije, etnologije, privrede, antropologije itd., a uspostavila je i saradnju sa ovim srodnim naukama. Sve to ne znaju oni koji su danas u nas na sceni tako nacionalno glasni, ponavljaju isprazne floskule o struci, a zauzdavaju je u problematičnoj službi nacije i politike. Danas to nije drugo do hrpa prevaziđenih stanovišta, ali ona ipak deluju u društvu kakvo je naše danas, doprinoseći pometnjama, tamnim a jakim emocijama u uslovima bezizglednosti i prevelike patnje. I daleko su od dobrog nasleđa. Rekao sam da je rano nacionalno usmeravalo na obradu političke tematike, ali je Stojan Novaković pisao istoriju i sa značajno obuhvaćenim društvenim i privrednim sadržajima, takođe i sa razumevanjem, sposobnošću i spremnošću za obradu teorijskih problema (poput onog o vrednosti narodne tradicije kao istorijskog izvora). Početkom devedesetih godina prošlog veka objavio je knjigu o hiljadugodišnjem postojanju patrijarhalnog tipa sela na Balkanu, treba reći, sedamdeset ili osamdeset godina pre nego što je Fernan Brodel izložio svoju teoriju o dugom trajanju. Naši nacionalisti poništili su tu tradiciju svog sopstvenog naroda negujući olaku a opakou veštinu buđenja duhova prošlosti. Kada se oni imaju u vidu, čini se da su iščezla vremena naučne kritičnosti Ilariona Ruvarca i Ljubomira Kovačevića. A narod i zbog njih, ne samo zbog današnje politike, ostaje bez budućnosti.

Zar tu onda ne postoji nikakav prostor za anti-istoriju, koja bi mogla biti otpor kakva je mogla biti u totalitarnim društvima?

Naučna istorija je otpor po sebi. Ona nije jednosmerna i jednosmislena, ona ima više škola i više pravaca. Dalje, ona

se i razvija, dinamična je, a jedino ukoliko je dinamična ona i jeste prava istoriografija. Jedna generacija mlađih ljudi kod nas, kao i nekoliko starijih kolega, sigurno su na nivou svet-skih kretanja; oni predstavljaju tu drugu istoriografiju na našem tlu. Ljudi za koje sam malopre rekao da su na nivou ispod XIX veka polako, čini se, neumitno odlaze, iako još nastoje da vladaju iz nekih drugih ustanova koje, mada pripadaju narodu, pretvoriše u svoje bunkere, i svet prikazuju kao bauk. Svet nije bauk, svet je i naš prostor, naš istorijski prostor i, konačno, naša istoriografska okolina. Ostaje nam da bude-mo u njemu i na nivou njegovih merila, jer ona su poodavno i naša.

Da li zaista postoji kolektivna amnezija, da li kolektiv zaboravlja kao što pojedinac zaboravlja, ili je to pre organizovan zaborav, kakav su vlasti pokušavale da sprovedu u totalitarnim društvima?

Zaborav jeste odlika čovekove psihologije, individualne i kolektivne. U nabranju teškoća istorijske nauke ja bih pre ukazao na neznanje, jer je istorija suviše suptilna nauka, i traži veliko znanje da bismo se mogli u nju pouzdati. Istovremeno ne treba zanemarivati ni zaborav, jer do njega dolazi uprkos svim debelim knjigama o istoriji. Debele knjige treba čitati, a pre svega bi škole trebalo da ih pretvore u pristupačnu materiju: nove generacije koje bi i htele da čitaju te debele knjige ne mogu, zatrpane novim i dnevnim, nikako ne stižu do njih. Drugo je sa istoričarima, kojima je to dužnost, ali ne možete očekivati od ostalih ljudi da razumeju razlog tolikih datuma i činjenica, našu terminologiju, da pamte teška imena. U svetu postoji čitav sistem popularnih časopisa, vrlo privlačnih, sjajno opremljenih, koji se u komunikaciji sa publikom ne oslanjaju na para-istoriografiju i kojekakve priče. Imate, dakle, naučnost u neprestanom ratu sa zaboravom kao socijalnom tendencijom i kao osobenošću čovekove psihe.

Postoji, dakako, i zaborav koji montiraju centri moći, na žalost sve jači. Istina, iskustva kazuju da oni do sada nisu imali dovoljno snage da slome čovekovo zanimanje i traganje za stvarnošću istorije. Kažimo odmah da i razvijena društva imaju interes da stvaraju znanje o stvarnosti istorije, imaju i institucije koje taj interes brane. Postoje i interesi i psihologije ko-

jima je manipulacija potrebna iz više razloga. O tome smo već govorili, pominjali nastojanja da se planira šta će se o nečem i o nekom smeti reći. Treba se setiti tragikomičnih načina kojima su se u prethodnom razdoblju htele napisati važne knjige, za režim neophodna istorija vladajuće partije i za zajednicu naroda neophodna istorija države. Trebalo je do tih knjiga doći timskim radom niza stručnjaka, ali koji će o naučnom rezultatu odlučivati konsenzusom. Istorija vladajuće partije je napisana, svi su bili politički zadovoljni, stručno i kulturno su svi bili svesni promašaja. Do istorije Jugoslavije nije došlo, dosta se istoričara nije želelo prihvatiti posla zbog načina na koji se dolazilo do rezultata, ali mislim da je čitava namera propala ipak zbog već uznapredovalih dezintegracionih procesa polovinom 80-ih godina. Glasanje, i to unisono kao naučni postupak! To ostavlja traga. Ja sam se na poslednjem takvom pokušaju u Zagrebu založio za to da sledimo načelo stručne odgovornosti i posao u potpunosti poverimo određenoj grupi uglednih kolega (i to srednje-mlađe generacije) s obzirom na dotadašnji učinak. Politike mogu nastojati da utiču u ovakvim poslovima iz njima znanih razloga i interesa, ali to istoričari ne mogu prihvatiti iz njima znanog stručnog interesa. Ali sve opisano je bitno oslabilo stručnu samosvest i interes. Već je bilo reći o onima koji za taj interes i ne haju.

U neorganizovanom društvu postoje para-istorijski izvori. Sve

ove priče o Srbima kao narodu najstarijem, kao autohtonom narodu, kao narodu koji je stigao iz Iraka, kao nebeskom narodu itd., probile su se, doduše malo, i u akademske krugove. To nije stvar zvaničnih političkih ustanova, to o nebeskom narodu je, smatra se, nekad davno proizašlo iz Crkve, s tim što ja danas ne vidim Crkvu kao faktor te teze. Međutim, postoje u poluobrazovanom svetu pomenuti para-izvori, koji imaju podršku i na televiziji. Uticaj ovoga ne treba potcenjivati, jer deluje nerazumno, služi se, reklo bi se, odgovarajuće dizajniranim ljudima, sugeriše se otkrivanje tajni... Ape-luje se na neznanje i na nerazum, šire zabune i veliko nepoverenje, čemu veoma pogoduju uslovi duboke krize. Pogledajmo samo šta se događa sa naučnim i kulturnim ustanovama. **K**ao što sam rekao, postoje stalno i snažno prisutna znanja koja govore o trajnom interesovanju čoveka za što pouzdanije saznavanje sopstvene prošlosti još od VI veka stare ere, od Kadamosa i V veka, od Herodota, pa preko rimskih istoričara. I to traje u mnogo oblika i na istim osnovama do danas. Interesovanje za prošlost jeste stvar kulture, ali je za taj deo kulture politika uvek zainteresovana, nekad i veoma mnogo, i to na dva načina, ili da iskoristi ta znanja, ili da **ona**, saglasno nekom kratkoročnom interesu, odredi šta bi trebalo predstaviti kao znanje.

*Beograd, decembra 1999.
Sa prof. Mitrovićem razgovarala
Aleksandra Bajazetov-Vučen*